

Plansaziya Zimanî li Dîyasporayê Plansaziya Korpûs û ya Prestîjê ji bo Kurdî*

Nivîskar: Salih AKIN**

Wergera ji Ingilîzî: Şehmuz KURT***

Abstract

The socio-political situation of Kurdish in the Middle-East has been largely unfavourable for the development of a standard language and related prestige. This, in turn, led the members of the Kurdish diaspora in Europe countries to take charge of the issues of language policy and planning of their language without relying on governmental support. As examples of diasporic language planning achievements, I will describe and discuss two initiatives based in France and Sweden respectively. With their contributions they have been providing work that is normally carried out by language academics- i.e., institutions with state support. In the case of a people without a state, the tasks of standardising and promoting a language is even more complex. My paper will provide some insight into this huge enterprise.

Kurte

Rewşa civakî û siyasî ya zimanê kurdî di Rojhilata Navîn de rê li ber pêşvebirina zimanekî standard û pêkhatina prestîja zimanî digire. Ev rewşa taybet li welatên Ewropayê berê endamên diyasporaya kurdan da pîrsgîrêkên siyasî û plansaziya zimanê xwe. Wek nimûneya plansaziya zimanî ya li diyasporayê, ez ê mînakê du komxebatan teswîr û nîqaş bikim ku li Fransayê û Swêdê pêk hatine. Kiryarên herdu komxebatan bi encamên xwe ve dişibin kiryarên ku bi normalî ji aliya akademîyan, bi gotineke din, ji aliya dezgehên dewletê ve tên birêvebirin. Di rewşa miletekî bê dewlet de, standardkirin û pêşvebirina zimanî karekî pîr zehmet e. Meqaleya min dê van xebatên bêhempa vekole.

Destpêk

Kurdî ji malbata zimanên Hînd-Ewropî ye û dikeve nava koma zimanên Îranî ku ji gelek zimanên modern ên wekî farisî, belûcî, tacîkî û osetî pêk tê. Zimanê kurdî li çar dewletan –Îraq, Sûriye, Îran û Tirkiye- ji aliyê 35 mîlyon kesan ve tê axaftin.

Li van hemû dewletan, rewşa siyasî ya kurdan gelek xirab e ji bo geşedena zimanê(n) kurdî yê(n) standart. Tenê li herêma Kurdistanê Îraqê, van salên dawiyê kurdî statûyeke zimanê fermî bi dest xist- anku bi qebûlkirina makezagonê nû li Cotmeha 2005an; kurdî êdî bûye zimanê perwerde,

bazirganî û rêveberiyê.¹ Kurd li Sûriyeyê tenê ji sala 2012an pê ve tevî pergala perwerdeyê bûne, piştî kurdan li bakur-rojhilatê Sûriyeyê desthilatdariya axa xwe wergirtin. Lê li Îranê kurdî hêj jî ji her cûre statûya siyasî û sazûmanî bêpar e; kurdî ne li dibistanên dewletê ne jî li yê taybet nayê hînkin.² Li Tirkîyeyê, rewş piçekê tevîhevtir e ku em ê paşî li ser rawestî. Bi kurtasî, kenarîbûn û nebûna dezgehên neteweyî bûne sedem ku kurdî awayekî pir-zaravayî pêk bîne; zaravayên sereke jî Kurmancî, Soranî, Goranî û Kirmanckî (anku Zazakî) ne.

Li van hemû dewletên ku li jor behsa wan hate kirin, di peywendên cuda cuda yê piştaftin û qedexeya zimanî de, berdehamiya zimanî û standardizasyon, bi kurtasî pirsgerêka plansaziya zimanî ji bo kurdî ji her tiştî girîngtir bûye. Lewma plansaziya zimanî piştewaniya rewşenbîr, lêkolîner, nivîskar û rojnamevanan wergirt ku piraniya wan hatibûne nefikirin û li welatên rojavayê Ewropayê, Emrîkayê û Qanadayê dîyaspora ava kiribûn. Li nefiyê hejmareke komxebatan hatin avakirin da ku plansaziya zimanî bête nîqaşkirin û destpêkirin. Jixwe hema ew plansaziyên zimanî yê dîyasporayî ne ku di vê xebata min de dê bêne pêşkêşkirin û nirxandin.

Ez dê ewil *dabeşkirina zimanî* (linguistic classification) û *rewşa sosyolengûistîk* (sociolinguistic situation) ya kurdî bi ser mînakên Kurmancî û Kirmanckî/Zazakî re pêşkêş bikim. Paşî ez dê nêrîneke giştgir bidim li ser *plansaziya giştî ya zimanî* (language planning on general) û du aliyên wê yê girîng; *plansaziya korpûs* (corpus) û *plansaziya prestîjê* (prestige). Ez dê bi xebatên du komxebatên bingehdîyasporayî nêzikî mijarê bibim: *Semînera Kurmancî û Grûba Xebatê ya Vateyî*. Herdu jî ji wan kê hewldanan in (heke bi tenê nebin) ku bêyî piştgiriya hikûmetî barê standartkirina zimanî wergirtine ser milên xwe. Ev yeke rê dide van pirsan: Xebatên plansaziya zimanî li dîyasporayê bêyî piştgiriya hikûmetî çawa tî birêvebirin? Stratejiyên bingehî ên van herdu komxebatan çî ne? Encamên van xebatan li Kurdistanê û dinyayê çawa tî belavkirin. Bandorên van xebatan çî ne li ser pêşveçûnên dî yê kurdî û herwiha li ser axêverên vî zimanî? Analîzên min dê li ser weşan û materyalên edîtorî û online yê herdu komxebatan û herwiha li ser stratejiyên belavkirina van xebatan ava bibin.

Dabeşkirina Zimanî Kurmancî û Kirmanckî

Kurmancî zaraveyeke kurdî ye û ji koma zimanên bakur-rojavayê Îranê ye. Ew li rojhilat û başur-rojhilatê Tirkîyê, û herwiha li bakur-rojavayê Sûriyê û Ermenîstanê tê axaftin. Dîsa ji aliye kurdên bakurê Îraqê û rojavayê Îranê jî tê

* Akın, S. "Language Planning in the Diaspora: Corpus and Prestige Planning for Kurdish" Wiener Jahrbuch für Kurdische Studien 2017/5 –Sprache-Migration und seine Diaspora amd. Katharine Brizic û yê dî.(Cih?)- (Weşanxane?)rr.159-175.

** Dr., Zanîngeha Rouenê, Fransa

*** Lêkolîner, Zanîngeha Mardîn Artukluyê

¹Hirori 2005.

²Hassanpour 1992.

axaftin. Zaravaya Kurmancî bi erdnigariya xwe ya berfireh û hejmara axêverên xwe ve li hemû parçeyên Kurdistanê tê axaftin.

Kirmanckî/Zazakî jî ji koma zimanên bakur-rojavayê Îranê ye.³ Li gorî Malmîsanij⁴, Kirmanckî li danzde bajarên rojhilat û başûr-rojhilatê Tirkiyê tê axaftin, bi taybetî li Bîngol, Dêrsim, Dîyabekir, Elezîz. Hejmara axêveran ji milyonekê heta du milyon kesan in.

Pirsgirêka zimanî ya derbarê nêzîkiya *Kurmancî* û *Kirmanckî/Zazakî* di heman demê de pirsgirêkeke tevlihev a siyasî, çandî û nasnameyî ye. Li gorî hin lêkolîneran, *Kirmanckî/Zazakî* zimanekî cuda ye û *Kirmanc* cuda ne ji kurdan.⁵ Wek nişanker, piştevanên vê tezê ji bo Kirmancan peyva *Zaza* bi kar tînin, û ji zimanê Kirmanckî re jî dibêjin *Zazakî*. Bi giştî li gorî vê tezê Kirmanc/Zaza di eslê xwe de ji Xoresana Îranê hatine û li Rojhilat û Başûr-rojhilatê Tirkiyeyê bi cih bûne. Digel peyvdanka hevbeş a Kurmancî û Kirmanckî/Zazakîyê, li gorî vê tezê cudahiya rêzimanî û fonolojîk Kirmanckî/Zazakîyê dikin zimanekî serbixwe.⁶

Lê bele li gorî lêkolînerên di, Kurmancî û Kirmanckî/Zazakî herdu jî zaravayên heman zimanî, anku kurdî ne. Bo mînak Komxebata Kirmanckî/Zazakî ya navborî Kirmanckî/Zazakîyê wek zaravayekî kurdî dihesibîne. Li gorî piştevanên vê teze peyva *Zazakî* naveke ku ji derve hatiye danandin; berevajiyê wê Kirmanc bixwe li şûna *Zazakî*, navê *Kirmanckî*⁷ bi kar tînin. Ev nav bixwe jî têkiliyeke nêzîk nişan dide di navbera *Kurmancî* û *Kirmanckî* de. Wêdetir, gelek Kirmanc xwe wekî Kurd pênase dikin û wek encama avakirina nasname û aîdiyetê ew di nav tevgera Kurdî de cih digirin ên ku mafên zimanî û mafên di diparêzin. Lewma digel aliyên zimanî û ji wan cudatir, guncavtir e ku mirov Kirmanckî/Zazakîyê wek zaravayekî kurdî bihesibîne.⁸

Rewşa Sosyolenguîstîk a Kurmancî û Kirmanckî

Kurmancî û Kirmanckî herdu jî herî zêde li nav sînorên Tirkiyeyê tînin axaftin. Lê belê, siyasatên piştaftin û qedexeyê yê ku ji sala 1923an, anku ji damezirandina Dewleta Tirkî pê ve hatine sepandin, ziyaneke mezin dayîne van zaravayan di geşedan û bikaranîn û mekanîzmayên derbasbûna navber nişan de. Gelek li cih e ku mirov li vê derê behsa mînakên hewldanên *qirkirina zimanî* (linguistic ethnocide) û *glattophagia* bike.⁹ Amrazên fermî, siyasî, aborî, zimannasî û civakî hatine bikaranîn da ku kurdîyê dûr bixin ji çarçoveyên civakî-çandî û siyasî yê

³Blau 1989; Paul 1998.

⁴Malmîsanij 1996:3-4.

⁵Kaya 2010; Keskin 2010.

⁶Selcan 2001.

⁷An jî li gorî herêma Kirmançî, Kirdkî, Kirdice, Dimilkî û Dimilî jî tînin bikaranîn; bnr. Lezgin 2009, Malmîsanij 1996.

⁸Ji vir pêda ez dê peyva Kirmanckî bi kar bînim ji bo Zazakî, Kirdkî, Dimilkî wek ku ji aliye Komxebata Kirmanckî/Zazakî di Rastnûştîşa Kirmanckî (Rastnivîsa Kirmanckî) 2009: 18 de hatiye pêşniyazkirin.

⁹Calvet 1988.

geşedana navxweyî û derveyî, ragihandina neteweyî û navneteweyî û herwiha bikaranîna rojane.

Tirkiyeyê ji salên destpêka 2000î pê ve di pêvajoya tevlibûna Yekîtiya Ewropayê (YE) de siyaseta tepiskar a zimanî sist kiriye. Qedexeya axaftina bi kurdî rakir, sala 2004an destûr da hînkirina taybet a Kurmancî û Kirmanckî û di Kanûna Paşî ya sala 2009an de bi navê TRT-6, qenaleke televîzyonê ya dewletî vekir ji bo weşana bi Kurmancî û Kirmanckî. Wêdetir, ji sala 2012an pê ve bi rêya projeyê ceribînê¹⁰ hînkirina Kurmancî û Kirmanckî di pergela perwerdeya dewletî de eleqeyê zêde pêk anî ji bo hînbûna van zaravayan, lê bele ew tecrûbe gelek sîncardar e: Xwendekar hefteyê tenê du saetan darsa kurdî dibinin, mamoste bêperwerde ne û materyalên hînkirinê jî têrê nakin.¹¹ Bi kurtî wisa dîyar e ku hikûmeta tirkî naxwaze kurdî li dibistanan bê hînkirin. Dema daxwaza perwerdeya bi zimanê kurdî jê tete kirin, Alîkarê Serokwezîrî Bülent Arınç di sala 2012an de wiha got “Nabe ku perwerdeya bi kurdî hebe, ji ber ku kurdî ne zimanî şaristaniyê ye”.¹² Diyar ev peywenda dilnexwaz armanc dîke rê li ber derbasbûna navbernîfşî ya Kurmancî û Kirmanckî bigire û zindîbûna zimanî kêmbike.¹³

Ji havîna 2015an pê ve, hikûmeta tirkî siyaseta xwe ya pîralî bi dawî anîye û li Kurdistanê vegehiyaya siyaseta xwe ya tepisandinê. Hewldana darbeya leşkerî ya 15 Tîrmeha 2016an rewşa mafên mirovan hêj xirabtir kirine. Paqijiya mezin¹⁴ a berdewam bandorê li hemû aliyên civakê dîke û dibe xetereyê mezin ji bo demokrasîya li welatî. Hemû geşedanên erênî yên ku sala 2001an pêk hatine, hatin rawestandî. Gelek profesor û lêkolînerên qada perwerdeya mamosteyên zimanê kurdî ji wan zaningehan hatine avêtin ku navendên herî girîng in di perwerdeya mamosteyên zimanên kurdî de.

Wek ku li jorî jî hatî behskirin: Ev peywenda qedexeya derbasbûna zimanî ji nîfşekî bo nîfşekî dî û nebûna perwerdeya bi zimanê kurdî li Tirkiyeyê, pîrsgirêka perwerdeya zimanî û plansaziya zimanî hêj girîngtir dîke ji bo dîyasporaya kurdî ya li Ewropayê.

Plansaziya Zimanî: Nêrîneke Giştî

Siyaseta zimanî (language policy) û *plansaziya zimanî* (language planning) derbarê bikaranîn û statûya zimanî de du xebatên têkildar îfade dikin ku gelek caran li şûna hev tene bikaranîn.

Mirov dikare *siyaseta zimanî* wekî “komeke tercîhên hişmend ên derbarê têkiliyên ziman(an) û jiyana civakî de”¹⁵ pênase bike. Lewma ev têgeh

¹⁰ Bnr. Derince, di vê Hejmarê de.

¹¹ Akin û Araz 2014.

¹² CNN Turk, 07 Sibat 2012.

¹³ Çaglayan 2014.

¹⁴ Marcou 2016.

¹⁵ Calvet 1996:154-155.

armancên giştîtir ên zimannasî, siyasî û civakî yên bingeha pêvajoya plansaziya zimanî îfade dike. Raweya siyaseta zimanî, îdeoloji û tîkiliyên hêzî yên civata axêver dihewîne. Nêrînên berê– bo mînak ya Haugen- kurteya siyaseta zimanî wisa dide;

[...]xebata amadekirina rastnivîs, rêziman û ferhengên pîvanî ji bo rêberiya nivîskar û axêverên ji civateke axêver a ne-homojen.¹⁶

Armanca vê zehmetkêşiya aşkere ya bikaranîna zimanî ew e ku bandorê bike li ser erk, şêwaz, wergirtin û bikaranîna ziman û zaravayên zimanê civateke axêver.

Plansaziya Zimanî, berevajiyê vê yekê sepandina pratîkî ya siyaseteke zimanî ye. Ew bi piranî ji xebatên fermî yên dewletî yên derbarê hîlbijartin û pêşvebirina ziman(ên) yekgirtî yên rêveberiyê pêk tê. Plansaziya zimanî hewldanên hevgerî yên kesayet, kom an jî saziyan in ji bo bandora li ser bikaranîna û/an jî pêşvebirina zimanî. Derbarê qonax, amraz û aliyên plansaziya zimanî çend modelên cuda derketine meydana. Modela Haugen a klasîk ji bo plansaziya zimanî ji çar qonaxan pêk tê: *Hilbijartina zimanî* [language selection] (avakirina siyaseteke zimanî), *kodkirin* [codification] (avakirina ziman û edebiyateke standart, *lêhûrbûn* [elaboration] (pêşveçûna erkî ya berdewam a zimanekî), û *sepandin* [implementation] (pêkanîna û piştevaniya her sê qonaxên di).¹⁷ Çarçoveya Hornberger¹⁸ ya tîkûzdar piçekê cudatir e û qonaxêke di li ser plansaziya zimanî zêde dike, *plansaziya zimanwergertinê* (hînbûna zimanî), ev yeke bi rêzê ve li ser *plansaziya statûyê* (anku bikaranîna zimanî) û *plansaziya korpûsê* (anku xebata li ser pergala zimanî) ava dibe. Baldauf jî qonaxêke di li ser zêde dike ku derbarê prestîja zimanî û plansaziya îmajê ye¹⁹; bi kurtasî, kategoriyên wî ev in: *Plansaziya statûyê* (derbarê civakê), *plansaziya korpûsê* (derbarê zimanî bi xwe), *plansaziya zimanî di perwerdeyê de* (derbarê zimanwergirtinê), û *plansaziya prestîj û îmajê* (derbarê îmajê).

Binbeşên li jêrî dê herdu girîngtirîn aliyên plansaziya zimanî, anku *plansaziya korpûs* û *plansaziya prestîjê* bide nasîn.

Plansaziya Korpûsê wek Plansazi Zimanî

Plansaziya korpûsê pêvajoya bandorkirinê ye li ser şêwaza zimanî²⁰ û rêvebirina guherînên li ser awayê zimanî ye. Berfirehkirina bêjeyan, hêskirina qeydên zimanî, nûkirina rastnivîs û bilêvkirinê û çêkirina materyalên zimanî wek ferheng, listeyên bêjeyan hwd. bi piranî guherînan pêk tînin. Plansaziya

¹⁶Haugen 1959 vgz.Hornberger 2006.

¹⁷Kendall 2000:2014.

¹⁸Hornberger 2006.

¹⁹Baldauf 2005.

²⁰Hornberger 2006.

korpusê bi aliyên zimanî –anku yên navxweyî- ve girêdayî ye û ji du qonaxan pêk tê: *Kodkirin* û *lêhûrbûn*.

Kodkirin sepandina awayekî nivîskî ye li ser standarda hîlbijartî. Berhema sereke ya vê qonaxê bilêvkirin, rêziman, ferhengên pîvanî ne. Kodkirina bixwe jî li ser sê jêre-qonaxan ava dibe: *Nivîsekirin* [graphisation] (hîlbijartin û pêşvebirina pergaleke nivîsînê), *rêzimanîkirin* [grammatication] (biryara li ser rêzik/pîvanên rêzimanê), *bêjebarkirin* [lexicalisation] (hîlbijartin û pênasekirina lodeke guncav a bêjeyan).

Lêhûrbûn termînolojî û geşedana stîlî a zimanekî kodkirî ye da ku ew ziman daxwazên ragihandinê yên jiyana modern û teknolojiyê bi cih bîne. Qada wê ya bîngehîn hilberîn û belavkirina têgehên nû ye. Lêhûrbûn di serî de ji xebatên barkirina hêmanên nû yên bêjeyî li ser zimanekî û berfirehkirina wateya bêjeyên heyî ye, da ku ew bikare daxwaza qadên nû yên bikaranîn û teknolojiyên nû bi cih bîne. Lêhûrbûn bi giştî li ser du kategoriyan dabeş dibe: *Nûkirina têgehî* (terminological modernisation) û *geşedana stîlî* (stylistic development). Geşedanên bêjeyî yên wekî lêhûrbûna têgehên taybet ji bo rêjeyeke berfireh a peywendan, nûkirina têgehî pêk tînin. Armanca geşedanên stîlî jî hilberîna civîn û çavkaniyên stîlî ye ji bo qeydên taybet ên zimanekî.²¹

Plansaziya Prestîjê wek Plansaziya Zimanî

Haarmann *plansaziya prestîjê* wek aliyekî plansaziya zimanî dibîne ku xebatên plansaziya statû û korpûsê pêk anîbin.²² Plansaziya prestîjê lê digere da bandorê li ser helwestan bike ku digel qebûla axêver û ne-axêveran, îmaj û bikaranîna zimanekî pêşve bibe. Li gorî Haarmann plansaziya prestîjê di serî de girêdayî saziyên dewletî û komên xebatê ne, lê bi wan ve sînordar nîne. Axêver û çapemenî jî dikarin bibin lehengên pêşvebirina zimanî. Dibe ku pêşvebirina zimanî bi gelek awayan be (pirtûkçe, ferheng, anîklopedî û hwd.) û li gelek astan pêk bê (ji asta dewletî bigire heta asta axêveran), lê belê wisa dîyar e ku gotar (discourse) bixwe jî xwedî rolekî biryarkar e. Plansaziya prestîjê û îmajê pêwîstî bi plansaziya bîngehîn heye ku qanihkirin lê gelek bandordar e; îqna bixwe jî pêwîstî bi lêhûrbûn û stratejiyên gotarî heye. Gotar –axaftinên siyasî û gotara medyayî- dikarin temsil û darazan ji qadên dî derbasî zimanî bikin, bi vî awayî dikarin ji bo bikaranîna zimanekî taybet li ber axêveran rêyan vekin an jî bigirin.

Bi kurt û kurmancî, plansaziya korpûs û prestîjê bi du aliyên plansaziya zimanî yên ji hev cuda lê bi hev re têkildar in. Heke prestîjê zimanekî ya nizm be, ne mimkun e ku plansaziya zimanî (anku peyvên nû, endîşeyên stîlî û hwd.) bandorê li ser axêveran bike. Her çî plansaziya korpûsê ye, dibe ku ew ji bo bikaranîna zimanekî rêveker û rêhêsankar be û di dawiyê de îmajê nû bide zimanekî û axêverên wî.

²¹Kaplan û Baldauf 1997.

²²Haarmann 1990.

Plansaziya Zimanê kurdî: Du Komxebatên li Dîyasporayê

Herçend kurd pitir li “welatên xwe” Tirkîye, Îran, Sûriye û Îraqê niştêcih bin jî, xebatên plansaziya zimanê kurdî ewil li dîyasporayên Ewrûpayê dest pê kirin.

Peydabûna dîyasporayekê li Ewrûpayê diçe heta salên 1960î, dema hejmareke maqûl a kurdên ji Tirkîyeyê gehîştine Elmanya, dewletên Benelux, Awûstûrya, Swîsre û Fransayê. Ew para pitir di Çarçoveya Piralî ya Koça Xebatê –ILO- (Multilateral Framework on Labour Migration) de wek xebatkarên koçer hatin.²³ Helbet geşedanên siyasî xwezaya van koçan veguherand. Piştî Şoreşa Îslamî ya 1979an li Îranê, Darbeyê Leşkerî yê 1980an li Tirkîyeyê, şerê domdirêj û xwînêrêj ê Îran û Îraqê, û sefera qirkirina kurdên li Îraqê (*Helebçe*) pêlên mezin ên penaberên siyasî yên kurd gehîştin Ewrûpa û Emrîkaya Bakur. Li gor texmînên Enstîtûya Kurdî ya Parîsê,²⁴ herî kêm 1.5 mîlyon kesên ji dîyasporaya kurdan li ser parzemîna Ewrûpayê hene û herî zêde li Elmanya, Fransa, Holanda, Awûstûrya û Brîtanya Mezin dimînin. Ji sala 2011an pêve şerê navxweyî yê Sûriyeyê û ji sala 2015an pêve geşedanên siyasî yên nû li Tirkîyeyê, koça berdewam a ber bi Ewrûpayê ve dîsa zêde kirine.

Peydabûna dîyasporayê²⁵ ji nêz ve, ewil girêdayî civateke xwedî îddîa û hişmendîya nasnameyêke “etnîk” an jî neteweyî ye; ya duyem girêdayî peydabûna saziyên fikrî û çandî yên civakî ye; ya sêyem jî bi gelek awayên rast û xeyalî ve girêdayî têkiliyên navneteweyî yên civakî ye digel xak an jî welatê bingehîn.²⁶ Çi bi awayê torên civatî, komên xebatê, an jî awayên di yên tevgerînê bin, ev hersê şert bi awayekî aşkere li civatên kurd ên li Ewrûpayê tîn. Bo mînak pîrozkirina Newrozê, bêguman yek ji demên herî balkêş ên van tevgeran in. Wan trawmayên giştî yên wekî komkûjîya *Helebçeyê*, Îraq (1988) û berxwedanên giştî yên wekî parastina *Kobanê*, Sûriya (2014) ya li hember êrişên DAÎŞê ava kirin. Di ser da endamên dîyasporayê bi mayînen kêm zêde berdewam ve têkiliyên nêzik danandin di gel welatê bingehîn.

Ji nava potansiyelên dîyasporayekê ya herî bandordar ew e ku ew dikare bibe çavkaniya geşedanên zimanî û edebî. Wek ku Scalbert-Yucel ji bo dîyasporaya kurd a li Swêdê nişan dide, dibe ku edebiyat ji nava koçberan derkeve- di mînaka Kurmancî de: Rewşenbîr, rojnamevan, nivîskar û mamosteyên ji darbeya leşkerî ya 1980an reviyayî, bi kurdî pirtûk, roman nivîsîn û hinek rojname derxistin.²⁷

Du saziyên hevçerx, Komxebata Kurmacî ya bi navê *Semînera Kurmancî* û Komxebata Kirmanckî ya bi navê *Grûba Xebatê ya Vateyî* nûnerên herî bandordar ên plansaziya zimanê kurdî ya li dîyasporayê ne. Herdu hewildan jî

²³ILO 2016.

²⁴Enstîtûya Kurdî ya Parîsê 2017a.

²⁵Ji bo nîqaş û pênasêyên kûr ên têgeha dîyasporayê bnr. Sheffer 1993; Bruneau 2004.

²⁶Bruneau 2004: 23-24.

²⁷2006.

ilhama xwe ji birayên Bedirxanî, Celadet û Kamûran digirin, wan jî Kurmancî li koçberiyê, di salên 1930î 1940î de li Sûriye û Lûbnanê nûjen kiribû. Serkeftina herî bilind a birayên Bedirxanî latînzekirina elfabeya kurdî bû di sala 1932an de, û berbelavkirina wê elfabeya nû bi rêya kovara *Hawarê*. Ew yekemîn plansaziya zimanî ya dîyasporayî bû ku ji salên 1930î 1940î pê ve bû ajo û model bo çalakiyên komxebatên Kurmancî û Kirmanckî.

Komxebata Kurmacî ya bi navê *Semînera Kurmancî* li Parîsa Fransayê ye û girêdayî Enstîtûya Kurdî ya Parîsê ye ku li sala 1983an hatiye avakirin. Enstîtûya Kurdî ya Parîsê saziyeke çandî ye ku bûye sitargeha rewşenbîr û hunermendên kurd digel pisporên Rojavayî yên xebatên kurdî. Armançên vê enstîtûyê ev in: Berdewamkirina zanîna kurdî û dîroka wê li nav civata kurd; alîkarî ji bo entegrasyona koçberên kurd digel welatên wan ên Ewrûpî; û pêşvebirina zanîna civakî derbarê kurdî, rewşa wê ya sosyopolîtîk û axêverên wê. Piştî deh salên xabata wek saziyeke bê-qezenca maddî, bi qirareke ku ji aliye Serokwezîrê Frensî ve di 2yî Adara 1993yan de hatiye îmzekirin Enstîtûya Kurdî ya Parîsê wek saziyeke wisa hat nasîn ku ji bo berjewendiyên civakê dixebite.²⁸

Her çî Komxebata Kirmanckî ya bi navê *Grûba Xebatê ya Vateyî* ye, ew ji aliye komeke lêkolîner, zimannas û nivîskarên Kirmanckî-axêv ve – bi navkirina *Lezgîn*²⁹ ve “îdealîstên xwebexş”- sala 1996an li Stokholma Swêdê hate avakirin.

Berê xebatên herdu komxebatan jî li nava dîyasporaya kurdî ya li Ewrûpayê dihatine birêvebirin. Digel pêvajoya demokratîkbûna li Tirkiyeyê û mizakereyên têtetina Yekîtiya Ewrûpayê, lêkolînerên ku li Tirkiyeyê diman jî bûne endamên herdu komxebatan, paşî jî hinek civînên komxebatan li Tirkiyeyê jî hatine lidarxistin.

Piraniya endamên herdu komxebatan li Swêdê dijîn, jixwe ew welat bûye warê pitirîya rewşenbîrên kurd ên ku piştî darbeya leşkerî ya 1980an ji Tirkiyê bi darê zorê hatine koçberkirin. Şanzde endamên *Semînera Kurmancî* hene, lê Komxebata Kirmanckî xwedî çarde endaman e. Ji her çar parçeyên Kurdistanê mamoste, rojnamevan, nivîskar (Mehmet Uzun jî endamekî berê bû) û xebatkarên zimanî wek endam di nava komxebatan de cih digirin. Hemû endam herî kêr sê-zimanî an jî çar-zimanî ne û ji hemiyê girîngtir xwedî zanîn û axaftineke baş a Kurmancî û Kirmanckî ne.

Endamên komxebatan nayêne hîlbijartin û girêdayî çî saziyên neteweyî nînin. Piraniya endamên herdu komxebatan berî koçberiya xwe çalakvanên siyasî bûn û tevlî çalakiyên nasîna ziman û çanda kurdî bûbûn. Çalakiyên wan ên siyasî yên li welatên wan ên eslî veguherîne çalakiyên dîyasporayî ji bo parastina

²⁸Enstîtûya Kurdî ya Parîsê

²⁹Lezgîn 2009.

zimanî. Meşrûbûn û otorîteya endamên komxebatan digel gelek tiştên dî ji tecrûbeyên wan ên bere, yên li welatên eslî tîn.

Herdu komxebat salê du caran civînên yek-hefteyî yên dirêj li dar dixin. Di her civînê de endam, encamên xebatên xwe yên li ser mijarekê peşkeş dikin ku berê jî aliye wan ve hatiye diyarkirin. Piştî pêşkeşî û nîqaşan, xebat têne çapkirin. Endamên komxebatan wek xwebexş dixebitin û ji bo tevkariyên xwe çî alîkariyên maddî wernagirin. Ew salê du hefteyan ji betlaneya xwe vediqetînin ji bo tevlihbûna komxebatan.

Civîna ewil a Komxebata Kurmancî sala 1987an li Katalonyayê, bi piştgiriya Hikûmeta Katalonyayê hate lidarxistin. Komxebata Kirmanckî jî civîna xwe ya ewil sala 1996an li Stokholmê li dar xist.

Digel pêvajoya azadiyê ya salên 2000î li Tirkiyeyê, endamên herdu komxebatan bi awayekî rêkûpêk hatûçûne Tirkiyeyê û rê li ber civînên li Tirkiyeyê vebû (bo mînak civîna 53yem a Komxebata Kurmancî, Hezîrana 2014an li bajarê Cizîrê yê dîrokî û çandî hat lidarxistin). Komxebata Kirmanckî jî sala 2003an pêve civînên xwe bi taybetî li Tirkiyeyê li dar dixê (bo mînak civîna 25em, sala 2014an li Bîngolê hate lidarxistin). Wêdetir, şaredariyên kurdan ên li Tirkiyeyê jî mêvandariya civînên van herdu komxebatan kirin, bo mînak şaredariyên Dêrsîm, Bazîd, Mêrdîn û Diyarbekirê.

Di gel civînên li dewletên Ewrûpayê û li Tirkiyê, Komxebata Kurmancî jî aliye Hikûmeta Herêmî ya Kurdistanê jî salên 2002, 2007, 2016 û 2017an hate mêvankirin. Navneteweyîbûna civînan alîkariya saziyî jî bi xwe re tîne û digel wê jî meşrûbûnê zêdetir dike ji bo çalakiyên komxebatan û endamên wan ên siyaseta zimanî û plansaziya zimanî.

Armancên herdu komxebatan ên ku li jorî hatine behskirin gelek in, lê li dora danasîn û pêşvebirina kurdî kom dibin. *Pêşgotina* bîst hejmarên ewil ên *Kovara Kurmancî* wisa behsê xebatên Komxebata Kurmancî dike:

Kurmancî ku zimanê rojane yê hejmareke mezin a kurdan e, digel Dîyasporaya Kurdî ya li Ewrûpayê û li Tirkiyeyê hatiye qedexekirin û li Sûriye, Îran û Îraqê jî pergela perwerdeyê hatiye derxistin, di dawiya sedsala 20an de, pêwîstî bi hewldanên sabît kirina gencîneya bêjeyan (thesaurus), standart kirina bilêvkirin û rêzimanê, venûkirina bêjeyan da ku bikare ihtiyacên axêverên xwe îfade bike di hemî qadên jiyânê de, lê bi taybetî di medya û perwerdeyê de. Ev peywireke gelek giran e ku ji bo miletekî dewletdar, di rewşên asayî de ji aliye akademyekê bê bicihanîn. Lê di mînaka taybet a kurdan de ku demeke dirêj e ji dewletê bêpar in, peywireke wihareng, incax li Dîyasporayê, li Ewrûpaya demokratik dikare bê bicihanîn.³⁰

³⁰APEC Förlag 1999:II.

Niha jî em ê cih bidin daxuyaniyeke din ku ji aliye Komxebatan Kirmanckî ve di *Pêşgotina Ferhengê Kirmanckî/Zazakî – Tirkî* de hatiye bicihkirin:

Kirmanckî gelek kêma hatiye nivîsîn û di zimanê nivîskî de zêde pêş ve neçûye. Herçend di van salên dawî de hejmareke nivîskarên vî zaravayî derketibin jî, ew bi Kirmanckîya herêma xwe dinivîsin, heta hin caran bi devoka gundê xwe. Zimanê edebî hewceyî bikaranîna awayên berbelav û pêvajoyeke standartkirinê ye. Tenê karen micid û domdirêj dikarin xwe bigehînin vê armancê.³¹

Ev armancên giştgir di pratîkê de çawa hatine bidestxistin? Van her du komxebatan gelek xebat bi encam anîne, lê tenê listeyeke bijare dikare li vê derê bê peşkeşkirin.

Plansaziya Zimanê Kurdî: Plansaziya Korpûsê

Derbarê plansaziya korpûsêya Kurmancî û Kirmanckî de xebatên wan komxebatan xwedî sê qadên bingehîn in: *Hilbijartin* (collection), *berhevkirin* (compilation) û *arşivkirina bêjeyan; venûkirina bêjedankê* (modernisation of lexicon); û *yekkirina rastnivîs û termînolojiyê*.

Armanca *hilbijartin*, *berhevkirin* û *arşivkirina bêjeyan* avakirina gencîneyeke bêjeyan û çêkirina ferhengên giştî yên mijarî ne. Hem Komxebata Kurmancî hem jî ya Kirmanckî ewil li ser çavkaniyên nivîskî yên bêjeyan rawestan û ji metnên dîrokî peyv derêxistin da ku wateyên esas biparêzin. Di serî de ferhengoka feylesof, nivîskar û mamosteyê kurd Ehmedê Xanî (ya bi navê *Nûbara Ehmedê Xanî*) ji aliye Komxebata Kurmancî ve bo vê armancê hate bikaranîn. Ew ferhengoka Ehmedê Xanî ku di sala 1680yan de hatiye nivîsîn, xwedî cihekî girîng e di dîroka ferhengnasiya kurdî de, ew wek yekemîn ferhenga vî zimanî têtê zanîn.³² Herwisa neata alim û şairê sedsala 15an Mela Ehmedê Batê, anku Mewlûda Bateyî³³ jî ji aliye van komxebatan hate bikaranîn ji bo diyarkirina berdwamiya nerîta dewlemend a zimanê xwe. Dîsa dîwana nivîskar, şair û sûfî Melayê Cizîrî jî daxilî xebata zehmet a hilbijartinê bêjeyan dibû. Bi van xebatan ve armanc tenê venûkirina zimanî nebû, lê nîşandayîna kevinbûna zimanê kurdî bû. Lewma ew hewldan di heman demê de bersivên wan gotarên li Tirkiyeyê bûn ku digotin “Kurdî ne ziman e”.

Ji bilî çavkaniyên bingehîn- bo mînak ferhengên kevin- komxebatan wek çavkaniyeke serkeftî a edebî ji rojnameyên ewil ên bi kurdî jî mefa wergirtin. Bêjeyên mijarî ji van rojname û kovaran hatine hilbijartin: *Hawar* (kovara ewil a bi rênivîsa latînî ku ji aliye birayên Bedirxanî ve di navbera salên 1932-1943an li Şamê hatiye derxistin), *Ronahî* (dîsa ji aliye birayên Bedirxanî ve di navbera

³¹Grûba Xebatê ya Vateyî 2009a:5.

³²Alexis 2008.

³³Semrexî 2001.

salên 1942-1944 de hatiye weşandin), *Roja Nû* (ji sala 1978an pêve hate weşandin).

Digel çavkaniyên çapkirî, çavkaniyên devkî û folklorik jî hatine vekolîn. Bo mînak, endamên komxebatan stranên dengbêjan tomar kirin û ji stranên wan bêje hîlbijartin. Hinek endaman anket çêkirin da ku ji hemû qadên zimanî bêjeyan hîlbijêrin, hinek ji wan ev in: Îfadekirina dijûnan, îbadetan, navên badana simbêlan, navên endamên laşen mirov û heywanan, navên nexweşiyên mirov û heywanan, çandinî, giyanasî û hwd. Herwisa li Mêrdîn, Qerejdax, Botan, Êrîvan, Bêdlîs, Wan, Qulu, û Selmasê li ser taybetmendiyên bêjeyî yên devokan jî anket hatine çêkirin. Bi xêra hemû çavkaniyên li vê derê hatine nasandin, çî devkî çî nivîskî, ji serdemên bere heta serdema nû, hindî ji desten wan hat, van komxebatan hewil da ku bêjeyan hîlbijêrin, kom bikin û arşiv bikin.

Venûkirina bêjedankê di qada plansaziya korpûsê de kategoriya duyem a karen komxebatan e. Adaptasyon û hilberîna bêjeyên nû ji bo piştevaniya geşedana zimanekî dikevin nava vê kategoriye. Herwisa tesbîtkirina pêwîstiya axêveran di qadên nû yên ragihandinê de wekî aborî, hatûçû, kozmetîk, teknolojiyên ragihandinê (IT) û kompîter, dadwerî, leşkerî, siyaset, rojnamevanî, bîrkarî, kîmyagerî û hwd. çêbû. Xebatên venûkirinê ev in:

- *Çêkirina peyvên nû li ser kokên heyî*: bo mînak, peyva *peyarêk* ji “peya” û “rê” hatiye çêkirin.
- *Deynwegirtina peyvan ji zimanên dî* û adaptasyona wan li gorî awayê fonetîka Kurmancî û Kirmanckî: Bo mînak *garaj* (garage) û *villa* (villa).
- *Wergera wateyê*, li vê derê hêmanên semantik ên têgehên rasterast têne wergerandin, wekî: *e-name* (e-mail), *e-pirtûk* (e-book), *binawe* (submarine), *asayîşo pêroyî* (general safety), hwd.

Yekkirina rastnivîs û termînolojiyê kategoriya dawî ya xebatên plansaziya korpûsê ye ku li vê derê dê bête behskirin. Armanç pênasekirin û avakirina termînolojiyên yekgirtî ye ji bo zelalkirina ragihandinê û herwisa jêkfehmkirina di navbeyna zaravayên kurdî, bi taybetî di qadên teknoloji û zanistê de. Komxebata Kurmancî (*Semînera Kurmancî*) li ser mijarên rastnivîsî gelek xebat kirine. Komxebatê standarda navên bajaran jî weşandin ku bere hatibûn tirkîkirin; Bidlîs, Çewlîg, Dêrsîm, Dîyarbekir, Riha, Semsûr, Xarpêt. Herwisa Komxebata Kurmancî li ser termînolojiya rêzimanê jî disekinî. Kovara *Kurmancî*³⁴ hejmareke listeyên têgehên rêzimanê weşandin, bo mînak: *Termen rêzimanî, dengdar, dengdara dirêj, dengdara kurt, bêdeng, dudeng, kite, yekkite, dukite, sêkite, kitandin*. Vê komxebatê bere xwe da têgehên zimannasiyê jî. Di hejmarên 50 û 51 yên *Kurmancî* de du listeyên têgehên zimannasiyê hatine

³⁴Enstîtûya Kurdî ya Parisê 1991.

weşandin. Hinek ji wan ev in: *Duziman, duzimanî, duzimaniya kesane, duzimaniya tam, malbata zimanan, şifreguhertin, yekziman, zaravanas, zaravanasî.*

Komxebata Kirmanckî (*Grûba Xebatê ya Vateyî*) xebatên xwe yên li ser rêzikên rastnivîsê sala 2005an wekî pirtûk bi navê *Rastnuştîşê Kirmanckî/Zazakî* li Stenbolê dane çapkirin. Îro ew pirtûk bûye referansek ji bo rastnivîsa Kirmanckî û xêra wê digehe avabûna zimanê edebî. Mirov dikare wê wekî tevkariya herî baş a Komxebata Kirmanckî bibîne li ser vejandina zaravayê Kirmanckî.

Plansaziya Zimanê Kurdî: Plansaziya Prestîjê

Zimanê kurdî herdem di bin pestiyêke siyasî û civakî bû ji aliyê zimanên serdest ve; ji ber wê pestiyê gelek peyv derbasî kurdî bûne. Ya rast deynkirinên peyvên diyardeyê berbelav e di kontakta zimanan de. Dîsa jî neyeksaniya têkiliyên hêzî û nebûna perwerdeyê, zimanê kurdî kiriye “zimanekî deynker” ê taybet. Îro kurdîyê hejmareke zêde ya peyvên ji zimanên erebî, farisî, tirkî û ermenî deyn wergirtine. Di ser da jî hejmareke peyvên deynwergirtî di nav zimanê kurdî de heliyane, lewma axêver nizanin ku ew bi peyvên deynwergirtî diaxivin.³⁵ Ji ber peydabûna perwerdeyê, zêdebûna weşanên kanalên televizyon û radyoyên taybet û dewletî û pêvajoya standartkirinê bêjeyên pakxwaz ên kurdî belav kirin, lê gelek axêverên kurdî ji bêjeyên deynwergirtî aciz bûn û hewl dan wan di axaftinên xwe yên rojane de bi kar neyînin. Ev rewşa hanê ji nezanîna kokên bêjeyan tê – bo mînak hin caran axêver xwe ji peyvên “bingeh tirkî” dûr dixin, lê ew bêje di eslê xwe de “bingeh Îranî” derdikeve.

Lewma Komxebata Kurmancî li ser peyvên kurdî yên ku ji zimanên ermenî, rûsî, yûnanî, frensî hatine wergirtin gelek weşan kirin da ku koka peyvên deynwergirtî yên kurdî bêne tesbîtkirin. Gelek civîn jî hatine li dar xistin (bo mînak, civîna li ser *peyvên Kurdî-Îranî di zimanên cîran de*). Hinek ji wan civînan li ser peyvên Kurdî-Îranî yên di tirkî de bûn. Hinek xebatên di jî li ser pênasikirina peyvên Kurdî-Îranî yên ji erebî û yûnanî bûn. Digel pênasikirina peyvên Kurdî-Îranî di tirkî, erebî û yûnanî de Komxebata Kurmancî bêjeyên mewcut ên kurdî dan ber zimanên kevin ên îranî yên wekî avestî, partî û pehlevî jî. Gelek listeyên peyvên hatine weşandin da ku têkiliyên bêjeyî yên di navbera kurdî û zimanên Îranî de bête dîtî. Bi vî awayî, bi reya nîşandana kokên kevin ên kurdî, têkilî û danûstandinên digel zimanên di yên Îranî, komxebatan hewl dan ku li ser prestîja kurdî û di encamê de li ser helwestên li hember kurdî bixebitin.

Plansaziya Zimanê Kurdî: Belavkirina Encaman

Komxebata Kurmancî (*Semînera Kurmancî*) encamên xebatên xwe li ser malpera Enstîtûya Kurdî ya Parisê wek ferhengeke serxetê diweşîne. Herwisa

³⁵Akın 2003.

encam di *Kovara Kurmancî* (salê du hejmar) de jî têne weşandin. Mirov dikare li ser malpera enstîtûyê xwe bigehîne hemû hejmarên vê kovarê û wan daxîne.³⁶ Ferhengên serxetê wergera peyvan hêsan dikin di navbera kurdî, tirkî, frensî û inglîzî de.³⁷ Cildê yekem ku ji bîst hejmarên ewil (ji sala 1987 heta 1996an) pêk dihat di sala 1999an de hate weşandin digel îndeksên ji bo hemû zimanên navborî; cildê duyem ku ji çil hejmarên dawiyê pêk tê di sala 2010an de hate amadekirin.³⁸ Wêdetir *Ferhenga kurdî-frensî* (Dictionnaire kurde-français) di sala 2017an de ji aliyê Enstîtûya Kurdî ya Parîsê hate weşandin, tê de 85.000 bêje hene.³⁹ Ev berfirehtirîn ferhenga kurdî-frensî ku di salên 1970yî de ji aliyê Kamûran Bedirxan ve hatibû destpêkirin, ji serfiraziyên Komxebata Kurmancî gelek xêr dît.

Bi heman awayî, *Komxebata Kirmanckî* (Grûba Xebatê ya Vateyî) encamên xebatên xwe di *Kovara Vate* de weşandin. *Kovara Vate* li Stokholmê dest bi weşanê kir, piştî hejmarê 20an pê ve (2003) li Stembolê tete weşandin. Wêdetir Komxebata Kirmanckî bi zaravayê Kirmanckî ferheng û pirtûkan jî amade dîke: *Ferhengê Tirkî-Kirmanckî/Zazakî*⁴⁰, *Ferhengê Kirmanckî/Zazakî-Tirkî*⁴¹, *Ferhengê Îdyomê Kurdî/Kirmanckî/Zazakî*⁴², *Dersên Zimanî yên Kirmanckî/Zazakî bi Raveya Tirkî*⁴³. *Weşanxaneyê Vateyê* ku wek weşanxaneyê Komxebata Kirmanckî tete zanîn, heta niha 35 roman, heşt pirtûkên çirokên zarokan, û çar pirtûkên ceribînê bi zaravayê Kirmanckî çap kirine. Hemû pirtûk û ferheng korpûseke zimanî ya girîng ava dikin ji bo Kirmanckî.

Armanca van xebatan beriya her kesî pisporên zimanê kurdî ne, bo mînak zimannas, mamoste û çalakvan, rojnamevan, nivîskar û wergêr in. Hejmareke zêde ya ferheng û pirtûkên rêzimanê, weşanên van komxebatan wek çavkaniya sereke bi kar tînin.⁴⁴ Bi xêra xebatên van pisporan vêca bikarhênerên ne-pispor jî xwe digehînin encamên xebatan.

Herdu komxebat weşanên xwe bi elfabeya latînî dikin. Ev yeke nişan dide ku ev komxebat girîngiyeke mezin didin axêver û lêkolînerên ku vê elfabeyê bi kar tînin. Jixwe herdu komxebat jî bi taybetî bi elfabeya latînî diweşînin. Elfabeyên erebî û kirîlî ku ji aliyê kurdên li Îran, Îraq û dewletên Yeketiya Sovyetê ya berê dijîn, qet nayên bi kar anîn. Heta niha wisa diyar e ku kurdên li Tirkîye û Sûriyeyê, ku bi piranî elfabeya latînî bi kar tînin, koma armanca sereke ne ji bo van xebatan.

Encam

³⁶<http://www.institutkurde.org/publications/kurmanci>.

³⁷<http://www.institutkurde.org/publications/kurmanci/dictionnaire>.

³⁸Enstîtûya Kurdî ya Parîsê

³⁹Nezan 2017.

⁴⁰Grûba Xebatê ya Vateyî 2009a.

⁴¹Grûba Xebatê ya Vateyî 2009b.

⁴²Lezgin 2005.

⁴³Gunduz 2008.

⁴⁴Chyet 2003; Demirhan 2007; Farqînî 2000; Tan 2011.

Gotara min li ser du pêşengên plansaziya zimanê kurdî yên li dîyasporayê hûr dibe: Komxebata Kurmancî (*Semînera Kurmancî*) û Komxebata Kurmanckî (*Grûba Xebatê ya Vateyî*). Xebatên van saziyên dîyasporayê li ser plansaziya korpûs û plansaziya prestîjê kom dibin, plansaziya prestîjê pêtir ji aliyê Komxebata Kurmancî ve tê rêvebirin. Bi destnîşankirina dîrokîbûna kurdî û peyvên wê yên ku bi deyn dayîne zimanên dî, ev komxebat hewl dide ku îmaja kurdî bilind bike û wê bigehîne asta ziman û dîrokên têkildar û cîran.

Herdu komxebat jî ewil li dîyasporayê hatine rêvebirin, lê dûrbûna wan ji Kurdistanê, nebûna bandora li ser perwerdeyê û nebûna bandora rasterast li ser bikaranîna zimanê asteng bûn li hemberî şamilbûna komxebatê. Piştî ji van kêmasiyan haydar bûn, herdu komxebatan civînên xwe yên vê dawiyê li herêmên kurdîxêv li dar xistin da ku xwe bêtir bigehînin axêverên zimanê kurdî.

Lê dîsa jî nirxandina tevkeriyên komxebatan li ser bikaranîna kurdî li dîyasporayê hewceyî bêtir lêkolînên derbarê pirsên veguhastina navbernişî û zindîtiya zimanî ye. Digel astengiyên li vê derê hatine behskirin, dîsa jî herdu komxebatên Kurmancî û Kirmanckî bûyîne otorîteyên zimanî ku ji saziyên kurdan û tevgerên çalakvan rûmetê dibinin, û ji bo gelek lêkolînên li ser kurdî wek referans û çavkaniyên sereke têne dîtin.

Çavkanî

- Akın, Salih. 2007. "Fêrkariya Kurdî ya Taybet li Tirkiyeyê: Pirsîgîr û Pêşbînî." *Zend Zivistan* 2007. Stembol: Enstîtûya Kurdî ya Stembolê.
- _____. 2013. "Les emprunts en kurde Kurmanci dans les publications de la diaspora." *Cahiers de CLAIX* 24: 253-266. Université d'Aix-en-Provence.
- Akın, Salih, û Selda Araz. 2014. "Kürtçe seçmeli dil eğitimi: Sorunlar ve öneriler." *Tartif*, 21 İlon 2014.
- Alexis, Sandrine. 2012. "Ehmede Xani ou Pourquoi j'ecris en kurde", *Etudes Kurdes*. n°11, Paris, l'Harmattan, rr.34-56.
- APEC Tryck, and Spanga Förlag. 1999. Kurmanci; hejmar 1-20, Ferhenga Kurdî, Tirki, Frensi, û Ingilizî. Cih?: Weşanxane?
- Baldauf, Richard B. Jr. 2005. "Rearticulating the Case for Micro Language Planning in a Language Ecology Context." *Current Issues in Language Planning*, 7(2&3): 147-170.
- Blau, Joyce. 1989. "Gurânî et Zâzâ." *Compendium Linguarum Iranicum*. Amdekar

- Rüdiger Schmitt. Dr. Ludwig Reichert Verlag. Wiesbaden, rr.336-340.
- Bruneau, Michel. 2004. *Diasporas et espaces transnationaux*. Paris, Economica (Anthropos Ville), 249 r.
- Çaglayan, Handan. 2014. *Aynı Evde Ayır Diller*. Kuşaklararası Dil Değişimi/Eğilimler, Sınırlar, *Olanaklar* Diyarbakır Örneği. Diyarbakır: DİSA, Lîs.
- Calvet, Louis-Jean. 1988. *Linguistique et colonialisme*. Paris: Payot.
- Chyet, Michael. 2003. *Kurdish-English Dictionary*. New Haven: Yale University Press. 672 r.
- Crystal, David. 1997. *A Dictionary of Linguistics and Phonetics* (ç. 4). Oxford: Blackwell.
- Demirhan, Umid. 2007. *Ferhenga Destî: Kurdî bî Kurdî*. Dogubeyazit: Sewad.
- Deprez, Christine. 1994. *Les enfants bilingues: langues et familles*. Paris: Didier.
- _____. 2006. "Ouvertures Nouveaux regards sur les migrations, nouvelles approches des questions langagières." *Langage et société* 116: 119-126.
- Farqînî, Zana . 2000. *Ferhenga Kurdî-Tirkî*. Istanbul: Enstituya Kurdi ya Stenbole.
- Fase, Willem, Koen Jaespaert, û Sijaak Kroon. 1992. *Maintenance and Loss of Minority Languages*. Amsterdam: John Benjamins.
- Fishman, Joshua, ed. 1966. *Language Loyalty in the United States: The Maintenance and Perpetuation of Non-English Mother Tongues by American Ethnic and Religious Groups*. The Hague: Mouton & Co.
- Fishman, Joshua. 1991. *Reversing Language Shift: Theoretical and Empirical Foundations of Assisted Threatened Languages*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Grûba Xebatê ya Vateyî, 2009a. *Ferhengê Tirkî-Kirmanckî/Zazakî*. Istanbul: Weşanxaneyê Vateyî 238 r.
- Grûba Xebatê ya Vateyî, 2009b. *Ferhengê Kirmanckî/Zazakî-Tirkî*. Istanbul: Weşanxaneyê Vateyî 624 r.
- Gunduz, Deniz. 2008. *Türkçe Açıklamalı Kürtçe Kirmanca – Zazaca Dil Dersleri*. Istanbul: Weşanên Vate 368 r.
- Haarmann, Harald. 1990. "Language Planning in the Light of a General Theory of Language: A Methodological Framework." *International Journal of the Sociology of Language* 95: 109-129.

- Hassanpour, Amir. 1992. *Nationalism and Language in Kurdistan, 1918-1985*. San Francisco: Mellon Research University Press.
- Haugen, Einar. 1966. *Language Conflicts and Language Planning: The Case of Modern Norwegian Couverters*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- _____. 1982. "The Implementation of Corpus Planning: Theory and Practice ." In *Progress in Language Planning. International Perspectives*; Amadekar Juan Cobarrubias and Joshua Fishman, 269-290. Berlin: De Gruyter.
- Hirori, Newzad. 2005. "Rewşa zimanê kurdî li Iraqê". *Nefel*, <http://nefel.com/kolumnists/kolumnisedetail.asp?MemberNr=10&RubricNr=&ArticleNr=530>. [Têketin: 19/09/2017]
- Holtzer, Gérard. 2010. "Les migrants, leurs descendants et les langues: une approche génératonnelle des répertoires bi-plurilingues." Conferansa hatiye pêşkeşkirin li *Journée Plurilinguisme, bilinguisme: les migrants, leurs descendants et les langues*. 11
- Cotmeh 2010, Besançon.
- Homberger, Nancy. 2006. "Frameworks and Models in Language Policy and Planning." *An Introduction to Language Policy*: Amadekar Thomas Ricento Wiley: Blackwell. rr.24-41.
- ILO. 2016. *Multilateral Framework on Labour Migration. Non-binding principles and guidelines for a rights-based approach to labour migration*, Geneva, International Labour Office, 2006. 55 r.
- Kaplan, Robert, û Richard B. Jr Baldauf. 1997. *Language Planning, from Practice to Theory*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Kaya, Ali. 2010. "Kültürel Zenginliğin, Büyük Uygarlıklara Beşik Olmanın Temeli: Dil Zenginliği." *I. International Symposium Tunceli-Dersim*, 4-6 Cotmeh 2010, Tunceli.
- Kendall, King A. 2000. *Language Revitalization Process and Prospects*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Keskin, Mesut. 2010. *Zazaca Üzerine Notlar, Herkesin Bildiği Sır: Dersim - Tarih, Toplum, Ekonomi; Dil ve Kültür*. İstanbul : İletişim Yayınları.
- Enstîtûya Kurdî ya Parîsê. 2001. *Kurmancî. Kovara zimanê kurdî*. N°9 Parîs. Enstîtûya Kurdî ya Parîsê. 15 r.

- Enstîtûya Kurdî ya Parîsê. 2010. *Kurmancî (1-40, havîn 1987 - bihar 2007)*
Rojnameya Taybetî ya Enstîtûya Kurdî ya Parîsê li ser pirsên zaravayê kurmancî. Istanbul: Weşanxaneya Avesta, 463 r.
- Enstîtûya Kurdî ya Parîsê. 2017a. "Diaspora
<http://www-institutkurde.org/kurdorama> [Têketin: 19/09/2017]
- Enstîtûya Kurdî ya Parîsê. 2017b. "Qui sommes-nous ?",
<http://www.institutkurde.org/info/qw-sommes-nous-s-1232550918>
[Têketin: 19/09/2017]
- Lezgin, Roşan . 2005. *Ferhengê Îdyomanê Kurdî.* Istanbul: Weşanxaneyê Vateyî,
210 r.
- Lezgin, Roşan. 2009. "Toplumsal Kürt Gruplarından Zazalara Genel Bir Bakış."
<http://www.nasname.com/a/toplumsal-kurt-gruplarindan-zazalara-genelbir-bakis> [Têketin: 19/09/2017]
- Malmisanij, Mehmet. 1996. *Kird, Kirmanc, Dımılı veya Zaza Kürtleri.* İstanbul: Deng Yayınlan.
- Marcou, Jean. 2016. "Ce n'est pas seulement une purge, mais un reformatage de l'Etat", *Le Monde*, 21.07.2016 http://www.lemonde.fr/europe/article/2016/07/21/turquie-ce-n-est-pas-seulemerit-une-purge-mais-unreformatage-de-l-etat_4972934_3214.html [Accessed : 19/09/2017].
- Paul, Ludwig. 1998. "The Position of Kirmaneki among West Iranian Languages. "
Old and Middle Iranian Studies I: 163-177. Wiesbaden: Reichert.
- Scalbert-Yuce1, Clémence, 2006. "La diaspora kurde en Suède. Conservation, production et diffusion d'un savoir linguistique." *European Journal of Turkish Studies, Thematic Issue , Power, Ideology, Knowledge - Deconstructing Kurdish Studies.*
<https://ejts.revues.org/771> [Têketin: 19/09/2017].
- Selcan, Zulfu. 2001. "Zaza Dilinin Gelişimi." <http://zilfiselcan.net/2016/11/12/zaza-dilinin-gelisimi>. [Têketin: 19/09/2017]
- Semrexi, Huseyn. 2011. *Mewlûda Melaye Bateyî.* Istanbul: Weşanxaneya Nûbihar, 123 r.
- Sheffer, Gabriel. 1993. "Ethnic Diasporas: a Threat to Their Hosts?"
International Migration and Security: 263-285. Boulder: Westview Press.
- Skutnabb-Kangas, Tova, û Serhat Bucak. 1994. "Killing a Mother Tongue? How the Kurds are Deprived of Linguistic Human Rights". dnd. *Linguistic Human Rights. Overcoming Linguistic Disaimination*, Amadekar Tove Skutnabb-Kangas
- ûR. Phillipson bi tevkariya Mart Rannut, 347-370. Contributions to the Sociology of Language 67. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- Tan, Samî. 2011. *Rêzimana kurmancî.* Istanbul: Enstîtuya Kurd ya Stenbolê.

